Vammaisfoorumi ry

Handikappforum rf

Finnish Disability Forum 21.4.2022

Eduskunnan lakivaliokunta

Asia: HE 13/2022 vp Hallituksen esitys eduskunnalle seksuaalirikoksia koskevaksi lainsäädännöksi

Lakiesitys edellyttää vammaisvaikutusten arviointia

Vammaisfoorumi katsoo, että rikoslain seksuaalirikossäännöksiä koskevalla kokonaisuudistuksella on vammaisten ihmisten oikeuksiin liittyviä vaikutuksia. Lakiesityksessä ei kuitenkaan kiinnitetä huomiota vammaisten ihmisten oikeuksiin kokonaisvaltaisesti eikä ole tehty erikseen vammaisvaikutusten arviointia. Vammaisvaikutusten arviointi (VAVA) tarkoittaa lakiesityksen vaikutusten arviointia nimenomaisesti vammaisten ihmisten oikeuksien toteutumisen kannalta arvioituna. Tällä on yhtymäkohtia lapsivaikutusten arviointiin (LAVA). Vammaisvaikutusten arviointi luo parasta ennakollista oikeussuojaa liittyen lain toimeenpanoon.

Lakiesityksestä käyvät ilmi sukupuolivaikutukset, mutta vastaavasti vammaisten naisten ja tyttöjen asemaan tässä lakiesityksessä ei kiinnitetä lainkaan huomiota, vaikka tutkimusten mukaan vammaisten naisten riski joutua seksuaalirikosten uhreiksi on moninkertainen verrattuna muihin valtaväestön naisiin. YK:n vammaissopimuksen artiklan 6 (Vammaiset naiset) mukaan vammaisiin naisiin ja tyttöihin kohdistetaan moniperusteista syrjintää ja sopimusosapuolen tulee toteuttaa toimia, jotta he voivat käyttää täysimääräisesti perusvapauksia ja ihmisoikeuksia.

YK:n vammaissopimuksen artikla 7 koskee nimenomaisesti vammaisia lapsia, mikä ei näy rikoslakiesityksestä. Käytännössä esimerkiksi vaikeasti vammaisia lapsia toisen henkilön suorittaman avustamisen ja sairaudesta johtuvien hoitotoimenpiteiden yhteydessä kosketaan fyysisesti muita ikätovereitaan enemmän, joka voi muodostaa riskin myös seksuaaliseen itsemääräämisoikeuden loukkaamiseen. Vammaisfoorumin mielestä vaikeasti vammaisten lasten haavoittuvaan asemaan on kiinnitettävä huomiota lakiesityksessä.

Ylipäänsä vammaisen henkilön joutuessa ahdistelun kohteeksi ahdistelija voi usein olla henkilö, josta vammainen henkilö on riippuvainen, kuten läheinen ihminen, omaishoitaja, palveluyksikön työntekijä tai henkilökohtainen avustaja. Tällöin kyse saattaa olla entistä törkeämmästä teosta. Olisikin varmistettava, että vammainen seksuaalirikoksen uhri saa apua ahdistelijastaan tai muun rikoksen tekijästä riippumatta. Tämän vuoksi on taattava avun kokonaisvaltainen saavutettavuus, kuten tulkkauspalvelut ja turvakotien esteettömyys.

Vammaisfoorumi huomauttaa, etteivät pelkästään rikoslakiesityksen 20 luvun 1 §:n raiskauksen ja 5 §:n seksuaalisen hyväksikäytön yksittäisten momenttien vammaisuuteen liittyvät kirjaukset lain yksityiskohtaisissa perusteluissa ole riittäviä vammaisvaikutusten arvioinnin täyttämisen kannalta. Lakiesityksen kirjaukset sisältävät lain soveltamisen kannalta rikollisen laissa kielletyn teon ja sallitun käyttäytymisen rajanvetoa, joka tulisi tehdä jo vammaisvaikutusten arvioinnissa. Vammaisella ihmisellä on oikeus seksuaalisuuteen ja vapaaehtoiseen seksuaaliseen kanssakäymiseen yhdenvertaisesti muiden kanssa. Seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen kuuluu myös valinnanvapaus edellä mainitusta seikasta. Vammaisfoorumin mielestä tämän voisi sanoittaa jo aiemmin seksuaalirikossäännösten yleisessä tarkastelussa.

Koulutuksissa huomioitava vammaiset ihmiset

Vammaisfoorumi katsoo, että rikoslain seksuaalirikossäännösten tavoite antaa aiempaa vahvempaa oikeussuojaa ja nostaa esiin ihmisten seksuaalisen itsemääräämisoikeuden turvaaminen on kannatettava, mutta edellyttää myös tästä lakipaketista annettavaa koulutusta kaikille viranomaisille ja myös vammaisille ihmisille. Koska seksuaalirikossäännöksissä on aiempaa vahvempi painotus suostumuksen vapaaehtoisuudelle ja aiempaa vähempi painotus väkivallan käytölle tai sen uhalle, niin tästä lakipaketista annettava erillinen koulutus on todella tarpeen.

YK:n vammaissopimuksen artiklan 16 alakohdan 2. (Vapaus hyväksikäytöstä, väkivallasta ja pahoinpitelystä) mukaan ”sopimuspuolet toteuttavat lisäksi kaikki asianmukaiset toimet estääkseen kaikki hyväksikäytön, väkivallan ja väärinkäytösten muodot varmistamalla mm. vammaisille henkilöille sekä heidän perheilleen ja huoltajilleen annettavan sukupuoleen ja ikään sovitetun avun ja tuen asianmukaiset muodot, myös antamalla tietoa ja koulutusta siitä, miten hyväksikäyttö-, väkivalta- ja väärinkäytöstapauksia vältetään ja tunnistetaan ja miten niistä ilmoitetaan. Sopimuspuolet varmistavat, että suojaamistarkoituksessa annetut palvelut ovat ikään, sukupuoleen ja vammaisuuteen sovitettuja.”

Tiivistetysti tietoa ja koulutusta tulee antaa vammaisille seksuaalisen itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi, koska vallalla on ollut väärinkäsityksiä siitä, ettei seksuaalisuus kuulu vammaisille ihmisille. Mikäli seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaus tapahtuu, niin vammaisille ihmisille tulee antaa tietoa saavutettavasti ja ymmärrettävässä muodossa ml. kommunikaatiokeinot huomioiden, miten oikeudenloukkauksesta ilmoitetaan ja miten rikosprosessi etenee sekä antaa tarvittavaa tukea koko rikosprosessin ajan tehokkaan oikeussuojan saavuttamiseksi YK:n vammaissopimuksen artiklan 13 edellyttämällä tavalla. Vammasta johtuvia mukautuksia on myös tehtävä.

Raiskauksen (RL 20:1) tunnusmerkistön sanallinen suostumus vaatii huomiota

Raiskauksen perusteluissa todetaan, että ”henkilön osallistumista sukupuoliyhteyteen ei voisi pitää vapaaehtoisena, jos hän ei ole sanallisesti tai muuten vapaaehtoisuuttaan ilmaissut ja toinen osapuoli ei ole voinut sitä muutenkaan tämän käytöksestä havaita.” Vammaisfoorumin mielestä sanallista suostumusta vapaaehtoisuuden ilmentäjänä ja siten teon tunnusmerkistönmukaisuuden poistavana tekijänä voidaan pitää esimerkiksi kehitysvammaisten ihmisten näkökulmasta ongelmallisena. Kehitysvammaisten henkilöiden on usein tavanomaista vaikeampaa kieltäytyä siitä, mitä toinen henkilö tahtoo.

Kehitysvammaisille henkilöille on varsin tyypillistä pyrkiä miellyttämään muita ihmisiä ja esimerkiksi vastaamaan kysymyksiin niin kuin he olettavat kysyjän haluavan heidän vastaavan. Huomiota tulee kiinnittää myös puhevammaisten ja kuurojen henkilöiden mahdollisuuteen kieltäytyä.

Seksuaalisen hyväksikäytön säännös RL 20:5 1 mom. alakohta 3) kumottava!

Vammaisfoorumi katsoo, että rikoslain 20 luvun 5 §:n 1momentin alakohta 3) seksuaalisesta hyväksikäytöstä vammaisten ihmisten osalta on kumottava. Vammaisuuteen liittyvä erityissäännös asettaa sairaalassa tai laitoksessa olevat vammaiset ihmiset heikompaan asemaan kuin muut. Oikeussuojan saatavuus ei olisi siten samalla tasolla. Seksuaalirikossäännöksen keskeinen uudistus on tahdonvastaisen seksuaalisen teon kieltäminen. Tämä painotus muuttaa myös seksuaalisen hyväksikäytön asetelmaa. Seksuaalinen hyväksikäyttö sisältää päällekkäistä sääntelyä ankarammin rangaistavan raiskauksen tunnusmerkistön kanssa, joka edellyttää tahdonvastaista yhdyntää eikä seksuaalista hyväksikäyttöä ole kvalifioitu törkeäksi tekomuodoksi. Vammaisfoorumi katsoo, että uudet säännökset kuten raiskaus ja seksuaalinen kajoaminen kattaisi seksuaalisen hyväksikäytön tekomuotoja. Lisäksi näiden edellä mainittujen seksuaalirikostunnusmerkistöjen törkeät tekomuodot kirjoitetaan samalla lakiin.

Lakiesityksestä käy ilmi seksuaalisen hyväksikäytön lukumäärätietoja rangaistusasteikoista. Vuoden 2015–2019 kuvaavassa oikeuskäytännössä seksuaalisesta hyväksikäytöstä enemmistö tuomioista on ollut ehdollista vankeutta. Vammaisfoorumin mielestä sama trendi olisi nähtävissä, mikäli seksuaalisen hyväksikäytön rangaistusasteikko 4 kuukautta – 4 vuotta vankeutta hyväksytään. Oikeuskäytännössä rangaistuksen mittaamisessa liikutaan tavallisesti rangaistusasteikon alarajalla ja kahteen vuoteen asti voidaan tuomita ehdollista vankeutta. Raiskauksen rangaistuksen alaraja on 1 vuosi ja maksimi 6 vuotta. Seksuaalisen kajoamisen sanktioankaruus perusmuotoisena tekona olisi sama kuin seksuaalisessa hyväksikäytössä, mutta sitä vastoin törkeän seksuaalisen kajoamisen sanktioankaruus olisi jo alimmillaan 1 vuosi ja maksimi 6 vuotta vankeutta. Vammaisfoorumin mielestä sairaalassa tai laitoksessa olevan seksuaalisen rikoksen uhriksi joutuneen vammaisen oikeussuoja ja teon moitittavuus edellyttää sanktioankaruudeltaan seksuaalisen hyväksikäytön rangaistusasteikkoa ankarampaa seuraamusta.

Lakiesityksestä käy ilmi, että ”CEDAW -komitea on myös arvioinut Suomen tilannetta 2014 julkaistuissa loppupäätelmissään, joissa mm. komitea kehottaa muuttamaan raiskausta koskevaa rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momenttia ja seksuaalista hyväksikäyttöä koskevaa rikoslain 20 luvun 5 §:n 1 momenttia varmistaakseen, että raiskauksen määritelmä kattaa myös sellaiset suostumuksen puuttumiseen perustumattomat seksuaaliset teot, jotka perustuvat tekijän aseman hyväksikäyttöön, kuten suljetuissa laitoksissa asuvien naisten raiskaukset, ja yhdenmukaistaa edellä mainittujen tekojen rangaistusasteikko sakosta vähimmäisvankeusrangaistukseen, jotta se vastaisi muita raiskausrikoksia (kappaleet 18 ja 19).”

Vammaisfoorumin mielestä Suomi muuttaa rikoslain seksuaalirikossäännöksiään CEDAW-komitean suosituksista huolimatta vain osittain lähinnä seksuaalisen hyväksikäytön rangaistusasteikon alarajan tarkistuksella ilman, että samalla seksuaalisen hyväksikäyttöön sisältyvän sukupuoliyhteyden moitittavuutta olisi tarkistettu tässä yhteydessä. Edelleen lain sanamuodossa säilyy tekijän asemansa hyväksikäyttö, joka tarkoittaa uhrin

tahdonmuodostukseen vaikuttamista nyt muutetuin termein ”saa osallistumaan”, jossa voi olla myös henkisen väkivallan piirteitä. Lain sanamuoto kuuluisikin olla ”saa alistumaan”, koska kyse on edelleen tahallisesta seksuaalirikoksesta.

Vammaisfoorumi yhtyy ihmisoikeusjärjestö Amnesty International Suomen osasto ry:n oikeusministeriön työryhmämietintöön (Oikeusministeriön mietintöjä 2020:9, seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistus) esittämäänsä eriävään mielipiteeseen seksuaalisen hyväksikäytön (RL 20:5, alakohta 3) tunnusmerkistöstä. Amnesty on aivan oikein perustellut, että ” ehdotuksen mukaan heikentyneeseen tahdonilmaisukykyyn liittyviä tapauksia arvioitaisiin jatkossa raiskauksina tai seksuaalisina kajoamisina, jos henkilön kyky ilmaista tahtoaan on heikentynyt siten, ettei toinen osapuoli voi todeta hänen osallistumistaan seksuaaliseen tekoon vapaaehtoiseksi. Kun vapaaehtoista osallistumista ei kuitenkaan ole tarkemmin määritelty, kokonaan rankaisematta saattaisivat jäädä teot, joissa tekijä on tahallisuuden edellyttämällä tavalla tietoinen tahdonilmaisukyvyn olennaisesta heikkenemisestä, mutta ei kuitenkaan tahallisuuden edellyttämällä tavalla havaitse vapaaehtoisuuden puuttumista. Ehdotettu muutos voisi siis kaventaa rangaistavan käyttäytymisen alaa.” Edelleen Amnesty katsoo, että ”ehdotettu 5 § voisi lieventää muutoin jyrkältä tuntuvaa eroa rankaisemattoman teon ja suhteellisen ankarasti rangaistavan raiskauksen tai seksuaalisen kajoamisen välillä. Se lieventäisi tätä eroa kuitenkin ainoastaan joidenkin uhrien osalta, heidän vahingokseen. Seksuaalisen hyväksikäytön pykälää ei tule käyttää erilaisten rangaistavien tekojen porrastamiseen niin, että haavoittuvassa asemassa oleviin ihmisiin kohdistuvat teot olisivat lievemmin rangaistavia.”

Koska rikosoikeudessa tulkintaperiaatteena on käyttää rikoksentekijälle edullisinta tulkintaa, on vaarana, että myös muutoin raiskaukseksi tai peräti törkeäksi raiskaukseksi tulkittavat teot tulkitaan tämän säännöksen nojalla ainoastaan seksuaaliseksi hyväksikäytöksi. Tämä asettaa laitoksissa olevat vammaiset henkilöt eriarvoiseen asemaan rikoksen uhreina, ainoastaan heidän vammastaan johtuen. Tämä voidaan nähdä olevan ristiriidassa perustuslain syrjintäkiellon kanssa, jonka mukaan ketään ei saa asettaa eriarvoiseen asemaan esim. vamman, kielen tai terveydentilan vuoksi.

Seksuaalisen ahdistelun (RL 20:6) perusteluihin tarkennus

Vammaisfoorumi pitää perusteltuna, että seksuaalisen ahdistelun tekotapoja kuvataan laissa varsin kasuistisesti, jotta saadaan selkeä rajanveto kielletyn ja sallitun seksuaalisen toiminnan välillä. Lain perusteluissa on hyvin avattu, millaisissa tilanteissa seksuaalisen ahdistelun tunnusmerkistöä sovelletaan. Lakiesityksessä arvioidaan myös, onko toiminta omiaan loukkaamaan toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Oikeuskäytännössä tuomioistuimet puolestaan arvioivat esitettyä näyttöä yleisen elämänkokemuksen mukaisesti.

Seksuaalisen ahdistelun perustelujen mukaan arvioinnissa voi lisäksi olla syytä ottaa huomioon teon kohteen keskeisiä henkilökohtaisia ominaisuuksia, kuten hänen ikänsä ja sukupuolensa. Vammaisfoorumi katsoo, että säännöksen perusteluissa voitaisiin näiltä osin mainita huomioon otettavana henkilökohtaisena ominaisuutena nimenomaisesti myös vammaisuus ja erityisesti ”henkilön ymmärtämis- ja käsityskyky”.

VAMMAISFOORUMI RY

Lisätietoja: Henrik Gustafsson, Invalidiliiton lakimies, henrik.gustafsson@invalidiliitto.fi